

ԱԿՆԱՐԿ ՄՅ

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Մ Ի Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն ԿՐԹԱՎԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՐԾԻՆ

Մուրատ և Ռափայէլ անմահ բարերարներու կտակներով և Մխիթարեան Միաբանութեան զոհաբերութեամբ ստեղծուած, պահուած և Հայ ժողովրդին այնքան ազգային ու բարոյական տեսակէտով բարիքներ ընձեռած Մուրատեան և Ռափայէլեան բարձրագոյն զոյգ Վարժարաններուն քով, անոնց Հարիւրամեայ զոյութեան համար յօրինուած Յորբելնական լուսաւոր շրջանակին մօտ անհրաժեշտ է ուրուազրել՝ զոնէ ընդհանուր գծերու մէջ՝ հեռանկարը Մխիթարեանց կատարած կրթական ընդհանուր գործունէութեան և հետեւարար Արեւմուտքի և Արեւելքի մէջ անոնց բացած տարսական ու միջնակարգ դպրոցներուն, անոր համար որ Մուրատ-Ռափ. վարժարաններու հաստատութենէն դար մը առաջ արդէն Հայ ազգի « Լուսանորոգը » և անոր Վերածնութեան Հայըր՝ Մխիթար, իր հիմնական ծրագիրներուն մէջ՝ անբաժան Գրականէն ու Քարոզչականէն՝ զրաւ նաեւ կրթականը:

Երկրորդ՝ որովհետեւ այդ դպրոցներն ընդհանրապէս, մանաւանդ Մուրատ-Ռափի հիմնարկութենէն վերջ այն ծրագրով կազմակերպուեցան՝ որ ըլլային իրեւ սերմնարաններ՝ ընդհանուրին հետ պատրաստելու նոյն Մուրատ-Ռափի. բարձրագոյն վարժարաններուն համար նախնական ընտիր տարրեր, որպէսզի ասոնք աւելի դիւրաւ և աւելի հիմնովին կարենային ազգայինին հետ Եւրոպական միջավայրի և քաղաքակրթութեան բարիքներն իւրացնել, բաշխելու համար ապա զայն կ. Պոլսոյ գաւառի Հայութեան, ինչպէս որ ըրին իսկապէս. վկայ՝ անոնց Հարիւր տարուան զրական - կրթական - ազգային - ընկերական մեծ դերն և արդինքները:

U₃.

ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ ԵՂԻՍԱԲԵԹՈՒԹՈՒՆԻ ՄԷԶ (ԹՐՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆԻ ԵՎ)

Երախայրիքը Միսիթարեան նախնական կրթական ձեռնարկին՝ Եղիսաբեթուպոլսի վարժարանն է, հիմունած մեծն Միսիթարի թելադրութեամբ՝ Հ. Ղազար և Հ. Մարկոս վարդապետներուն ձեռքով՝ զորս Միսիթար իբրեւ լուսատու ճրագ էր զրկած Հունացարահայ այդ հեռաւոր զաղութիւն:

Մեր անդրանիկ դպրոցին նաւակատիքը կը կատարուի 1746ին՝ տեղոյն Միսիթարեան առաքելութեան նորակերտ վանատան մէջ։ Աշակերտներու սկզբնական 30 թիւը հետզհետէ կը բարձրանայ մինչեւ 60-ի (1790)։ Անոր զարգացումը կը ներբռողէ Զամչեան՝ զայն տեսնելէ յետոյ (շուրջ 1790ին), զեղեցիկ ատենաբանութեամբ ժողովրդեան կը ցուցնէ կրթութեան մեծամեծ բարիքները։ Հետաքրքրական է այդ տաղանդաւոր մարդուն գծած ծրագիրը՝ որ գաղափարի մեծութեան հետ կրթական ու դաստիարակական մեծ փորձ և հմտութիւն կը ցուցնէ։

ՄԻԼԻԹԱՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ

բակներուն և աշակերտներուն և ծառայից և անոնց տնտեսականի մասին։ Երկրորդ՝ ժամակարգ օրական, ուսումնական՝ կրթական՝ կրօնական պարտականութիւններու ժամանակ և բաժանում։ Երրորդ՝ կերպուր և զգեստ, և հուսկ Ուսման առարկաները ծրագրով մը՝ որ վեց տարի կը տեսէ։ Իր կարեւորութեան համար կ'արժէ նշանակել ծրագրով մը՝ որ վեց տարի կը տեսէ։ աւելի բարձրագոյն վարժարան մը կ'ենթադրէ. այդ ծրագիրը, որ ինչպէս կը տեսնուի՝ աւելի բարձրագոյն վարժարան մը կ'ենթադրէ.

Ու պանելիք ի դպրատան են սոքին.

- Ա. Լեզուն ամենայն հանգամանօք, այն է քերպականութեամբ, ճարտասանութեամբ եւն;

Բ. Քաղաքավարութիւն մարդավարութիւն ենն;

Վ. Քաղաքավարութիւն ամենայն մասամբք, այն է՝ մաթեմաթիզայն, լօճիգայն, ֆիզիզայն և մե-

Գ. Փիլիսոփայութիւն ամենայն մասամբք, այն է՝ թափիզիզայն:

Դ. Իրաւագիտութիւն ամենայն մասամբք, այն է՝ քաղաքական իրաւունք՝ թէ ընդհանրական և

Ե. Թէ մասնաւոր, դոյզն ինչ եւս եկեղեցական իրաւունք:

Ֆ. Թէ պատմաբանութիւն, ժամանակագրութիւն, աշխարհագրութիւն և աշխար-

Հ. Տեղեկութիւնք արտաքին իրաց, այն է՝ պատմաբանութիւն:

Ճ. Հագրութիւն:

Ճամանակագրութիւն բանից Աստուածաշնչի և աստուածաբանական գիտութեան:

Ճ. Հայոսութեալ լինի և փոքր ինչ Վարժութիւն երաժշտութեան և նկարչութեան:

Հուսկ զանց չըներ նշանակելու սոլված նիւթերուն բաղուսածն և վիճաբանութիւնը (dissertation):

Կրթական կանոններուն մէջ կը շեշտէ կարգապահութիւնը, յարգանքը և անկեղծութիւնը՝ դաստիարակներուն հանդէպ, և փոխադարձ սէր՝ բնկերներն իրարու մէջ:

Հետզհետէ կը տեսնուի կրթական և ազգային զարգացումը, թատերական ներկայացումները որ ի սկզբանէ շեշտուած են Մխիթարեան դպրոցներուն մէջ, օրինակ և հիմ ունենալով նոյնինքն Ա. Ղազարու մէջ սկսուածը 1730էնի վեր, Մխիթար Աբբահօր օրով, ինչպէս կը կարդանք դիւնական յուշերու մէջ:

Հանդերձ զանազան խոչընդունելով՝ բաւական երկար ապրեցաւ այդ դպրոցը, որուն ամէնէն ծաղկեալ ըրջանը 1789-1820 է, 60ի չափ աշակերտներով։

8

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ ՎԱՐԱՏԻՆԻ ՄԵջ

Հունգարահայ Միիթարեան առաքելավայրը Նոյսացի մէջ ալ բախտաւոր կ'ըլար ունենալու Վարժարան մը: Զայն կը բանան Հ. Անդրէսս և Հ. Յովհաննէս 1749ին. ան հետզհետէ այնչափ կը զարգանայ որ՝ գուցէ քիչ մը չափազանցօքէն՝ Համալսարան կ'անուանեն զայն: Ուսման բարձր ծրագրին և բարեկարգութեան համբաւին համար՝ հեռուէն ալ տղաք կը զրկուէին հոն և օրէ օր հարկը կը զգացուէր օգնական դաստիարակներու: Աշակերտութեան թիւը 40ի կը հասնէր:

Հոն է որ կը զործէ Հ. Կարապետ Մարտիրոսեան և իրեն աշակերտ կ'ունենայ 1775ին նոյն ինքն Հայ որբերուն մեծ բարերար վեշտասանամեայ Սամուել Մուրատ պատանին որ այնքան սիրով կը կապուի այդ Մխիթարեան Վ.ին և անոր ազգանուէր Տաճար՝ որ յետոյ զայն աւելի կը ճանչնայ Ա. Ղազար պանդիստած ամիսներուն և ապա անոնց կը փառահի իր մեծ կտակր:

Նոյն վարժարանը կանխապէս ալ Միսիթարեան Տան հասցուցած էր պատկառելի միաբան մը՝ ազգական Մուրատի՝ Աղամայեան ընտանիքն՝ Հ. Առարիս.

Թէեւ երկար չի տեւեր գոյութիւնը այդ զպրոցին, սակայն պատմական կը մնայ ան՝ մեծ բարերարին կրթավայր ուսաւու առաեւութեան համար.

9

ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ ՍԻԲՎԿԻԶԻ

(ՖՐՈՒՄՈԱՍԱ)

Սիրվիկ թէեւ հազիւ 260 չքաւոր հայեր կային, սակայն աշակերտութեան թիւը կը բարձրանար մինչեւ 60ի: Հարկ չկայ ըսել թէ այդ դպրոցը ո՞րքան նպաստեց ժողովուրդին՝ որուն համար այդ չափաւոր կրթութիւնն անզամ բարոյապէս և տնտես սապէս իրենց զիրքը բարւորից: Պտուղն ըլլալով ան Հ. Աղեքսանդրի անձնական ջանքերուն՝ անոր մահով (1814) դժբախտաբար կը դադրի իր գոյութենէն:

9

ԱԽԻԹԱՐԵԱՆ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆՆԵՐ Կ. ՊՈԼՏՈՅՑ ՄԷՋ

Այս մէկ կողմէն չունգարահայ կեղռոնին մէջ Մխիթարեանք իրենց քարոզչական ասպարէզին կը միացնէին դպրոցական դաստիարակութիւնը, նոյն թուականներուն ոգեւորուած էին նաեւ կ. Պոլսի մէջ կրթական գործ մը բանալու, թէեւ հոս դժուառութիւնները շատ էին, մանաւանդ տնտեսականը:

Հ. Վրթանէս Ասկէրեան խնդիրը կը բանայ 1753ին և կ'առաջարկէ վասքը
մեծերուն, սակայն պարագաները թոյլատու չեն ըլլար իրազործելու գեղեցիկ գաղա-
փարը: 1791ին Մելգոնեան Աբրահայըն ինք խնդիրն ուսումնասիրել կու տայ Հ.
Յարութիւն Մաղաքեանի՝ որ իսկապէս կը զգացնէ ժողովրդեան պէտքը՝ թէ «յազգի
մերում այնպէս հարկաւոր է զօլէճ, մինչեւ ասեմ՝ թէ իրը զջուր՝ սաստիկ ծարաւ
անձի»: Բայց տնտեսական հարցն է որ դեռ կը կաշկանդէ ձեռցերը:

Այդ շրջանին է որ Հ. Պատիթ ճեղմակեան և Հ. Օլբայչը պատշաճ գումար ստուգում է կաթողիկէ ամիրաները, որոնց Լուսաւորչի Եղայրուրի հելլ իր անկազմակերպ ւորեն Հայ կաթողիկէ ամիրաները, որոնց Լուսաւորչի Եղայրուրի հելլ իր պարագան համար 1803ին կը դիմէ Գերպ. Ստեփանոս Ազոնց Աբբասօր, որպէսզի իր դպրատան համար հովանու առնէ այդ դպրոցը և Մխիթարեան Հայր մը վարիչ կարգուի անոր։ Հովանու տակ առնէ այդ դպրոցը և Մխիթարեան Հայր մը վարիչ կարգուի անոր։

վարժարանը, և սակայն այդ, ազգասէլ և անձնուէր Միհթարեանը երբեք վհատած չէ, և իր վարժարանը Նախախնամութեան ձեռցով փիւնիկ թռչունի նման միշտ յարութիւն առած է իր մոխիրներէն, ի հեճուկս ժամանակներու դժնդակութեան:

Կրթական ընդարձակ գործը՝ որուն մէջ այնքան արժանապէս կը հռչակուէր Հ. Անանիայի անունը՝ կը մօտենար այնպիսի շրջանի մը որ յարաբերական կապեր կը ստիպուէր ունենալ: Այդ թուականներուն, 1834 և 1836, Փատուայի ու Վենետիկի մէջ կը բացուէին իրարու ետեւէն Մուրատեան և Ռափայէլեան վարժարանները, և

Բերախի (Սագոր Աղամ) վարժարանի Տեսչութիւնն և աշակելաները զիմադրամին - 1918

Կեդրոնելը՝ Հ. Աւետիք Գաղեղ. (ԺԵՏԱՆՈՐ), Ճախիճն՝ Հ. Եփրեմ Ապրոյ (ՏԵՍՈՒՅ), Հ. Ա. Ղազիկեան, Ամ. Լիֆ. Կուրտահեկեան, Ա. Ա., Հ. Յ. Աստուրեան. - Հ. Ա. Գ. Ի աշիճն՝ Հ. Թագէռս Վ. Թամաձան, Հ. Անասն Զնայուեան, Հ. Եսայի Տայէցի, Ա. Ա., Հ. Յա- կոբսոս Բոսպրութեան.

որպէս զի, ինչպէս ակնարկեցինք, բարձրագոյն միջավայրին բարիքներէն օգտուելու յարմար տարրեր գայլին՝ հարկ էր աւելի կազմակերպութիւն մը և ուսումնական յատուկ ծրագիր. Ատոր համար էր որ բարձրագոյն վարժարաններու հաստատութեան նախօս ընակին (1833) Գերպ. Սոմալ Հ. Անանիային կը հաղորդէ կարգաւորուրիւններ և ծրագիր՝ Մուրատեան վարժարան ղրկելուելիք աշակերտներու ընտրութեան համար, և այդ նպատակով իսկ կը սահմանէ թանձնաժողով մը – Հ. Անանիա – Հ. Արապիոն – Հ. Կարապետ – որ ապա աւելի ձեւ կ'առնէ Հոգարաքաններու ժողով անունով՝ Քաղկեդոնի վարժարանին փայլուն շրջաններուն (1870-1910): Կրթական մակարդակին բարձրութեան համեմատ Գերպ. Սոմալ այս անգամ վանքէն նպաստ ալ կը խոստանամ:

Այդ կարգաւորութիւններով և ուսումնական բարձրագոյն ծրագրով մը 1834ին

ԲԱՀՄԱՎԵՊ ՕԳՈՏՏ - ԴԵԿՏ. 1936

Benedicendo di cuore la Congregazione Mechitarista, che si
è acquistata tanti meriti nell'educazione della gioventù armena, imploro
da Dio per tutti i suoi membri e per gli ex-alunni delle sue scuole i migliori
favori celesti.

Lycnia Card. Tisserant

Ղալաթայի գպրոցին մէջ 72 աշակերտներ կը սորվէին. Մուրատեան վարժարանի համբաւն էր որ կը հմայէր, և անոնցմէ է որ տարուէ տարի 15 ընտիրներ՝ վարդապետի մը առաջնորդութեամբ Մուրատեան և Ռափայէլեան վարժարան կը բերուէին:

Հ. Անանիա այդ շրջանին նոր շէնք մը կը շինէր Սագըզ Աղաճի կողմը և այնտեղ կը փոխադրէր թերայեան հին դպրոցի և Ղալաթայի աշակերտութեան մեծ մասը՝ շուրջ 100 հոգի, թողլով Ղալաթայի մէջ 40 հոգի իր բարձր հսկողութեան տակ:

Միթարեան աշակերտութեան 140 թիւը հետզիտէ կը բարձրանայ մինչեւ 200ի (1850): Այդ շրջանին Հ. Անանիա արդէն ծերացած պարտասած էր. իր գործը կը շարունակեն՝ Հ. Աբրահամ Ճարեան և ապա Հ. Մանուէլ Քաջունի, որ արդիւնաւոր գործիչ եղաւ հոն: Աշակերտութեան թիւը կը հասնէր 125 ցորեկօթիկներու, 1870ին երրորդ անգամ մոխիր կը դառնար, ու չորս տարի յետոյ նոյն յարգելի Հօր ջանքերով կը վերաշխուէր (1870ին):

Յաջորդաբար այդ կրթարանին մէջ արդիւնաւորապէս գործեցին Հ. Մելգոն Մէհերեան, Հ. Բարսեղ Մարտիրոսեան, Հ. Վարդան Շիշմանեան, Հ. Եւզինէսս Ոսկանեան, Հ. Գրիգորի Մէրճանճեան, Հ. Դաւիթ Նազարէթեան և վերջին շրջաններու՝ Հ. Ա. Երեմեան, Հ. Վարդան Վ. Հացունի, Հ. Եփրեմ Ապրոյեան, Հ. Ալեքս. Վ. Յովսէփեան և ներկայիս Հ. Յակոբոս Բոսպրյագեան:

Զ.

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ Ի ՔԱՂԿԵԴՈՆ - Կ. ՊՈԼԻՍ

Երբ 1870ի հրդեհը մոխրի կը վերածէր թերայեան վարժարանը, անդին տարին ներով ըղձացուած ու մեծ ջանքով զիշերօթիկ Միւնիակարդ կրթարան մը (զիմազ) մը կը բացուէր Քաղկեդոնի մէջ ճիշդ նոյն տարին՝ այն է 1870 թունուար 14ի Օսմանեան Պետութեան Հանրային Ուսմանց Նախարարութեան հրամանագրով: Վարժարանն իսկապէս զիշերական էր իր գեղեցիկ դիրքով. Քաղկեդոնի կողմը, Մարմարա ծովուն և կղզիներուն զիմաց դարեւանդի վրայ, արեգէմ ու ծովահայեաց, շէնքով մը որ ընդարձակ սրահներ ունէր և ծառագարդ հովասուն խաղավայր՝ հիւրընկալելու համար աւելի քան 150 աշակերտներ:

Ուսումնական ծրագիրն հետեւեալն է վեց տարուան շրջանի բաժնուած, յաւելաւ նախապատրաստական ընթացքով մը:

Ա. Կրօնագիտութիւն – Բարոյական:

Բ. Լեզունէր՝ Հայերէն, Տաճկերէն, Գաղղիերէն, Անգղիերէն և Յունարէն:

Գ. Քերականութիւն, Ճարտասանութիւն և Մատենագրութիւն:

Դ. Պատմ. Մրազան, Ազգային, Օսմանեան, Ընդհ. հին և նոր Ազգաց: — Ժամանակագրութիւն:

Ե. Զափարերական ուսմունք՝ Թուաբանութիւն, Գրահաշիւ, Երկրաշափութիւն:

Զ. Բնական պատմութիւն, Բնալուծութիւն և Բնախօսութիւն:

Է. Իմաստափութիւն, Օրէնսգիտութիւն:

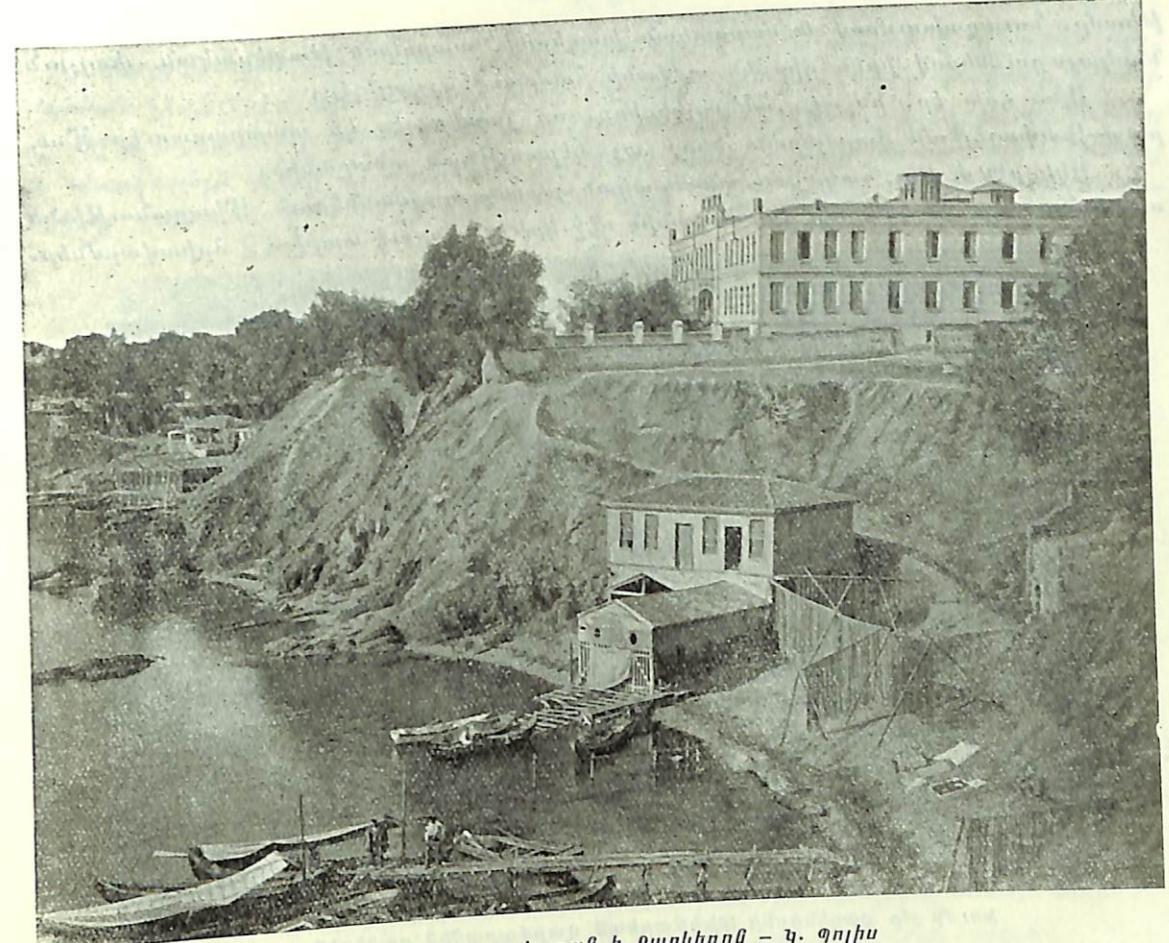
Ը. Պարզատումար և կրկնատումար վաճառականական:

Թ. Գեղագրութիւն հայ. տաճկ. և եւրոպական:

Փ. Նկար. Դիմագծութիւն, Գծագրութիւն ճարտարապետական եւն:

Ժ. Երաժշտութիւն ձայնական և գործիաւոր. Դաշնակ և Զութակ (առանձին ըստ կամա):

1896-1906ի Յայտարարութեանց մէջ բարեփոխուած է այդ ծրագիրը՝ ինչ ինչ

Միթարեան վարժարան ի Քաղկեդոմ - Կ. Պոլիս

յաւելումներով նիւթերու, և փոփոխութեամբ լեզուներու: Երկամեայ նախապատրաստականէն յետոյ կ'աւանդուի վեցամեայ միջնակարգ շրջանինը, որու վերջին տարին տականէն յետոյ կ'աւանդուի վեցամեայ միջնակարգ շրջանինը:

Կը համապատասխանէ լիկէոնի Ա. տարւոյն:

Քերպանական ԿԱՐ. Գ. Պատմ. — Քրիստոնէական, Լեզունէր՝ Հայերէն, Գաղղիերէն, Տաճկերէն 150 աշակերտներ:

Թարգմանութիւն, Պատմութիւն, Աշխարհագրութիւն, Թուաբանութիւն, Իրազիտութիւն, Գնաց:

Գրութիւն, Երաժշտ. ձայնական, Գծագրութիւն, Մարմանամարզ:

Գ. Պատմ. — Քրիստ. Վրդ., Լեզունէր՝ Հայ. Գաղղ. Տաճկ. Խտալ. Թարգմանութիւն, Պատմ. Աշխարհագր. Թուաբանութիւն նոյն նիւթերուն՝ յաւելումով Գերմաներէնի:

Ե. Պատմ. — Շարունակութիւն գործնական, Հայ լեզու և հայ. մատենաբարգութիւն ԿԱՐ. Գ. Պատմ. Տաճկ. Գերմաներէն. Պատմ. Զափարերութիւն, Գրութիւն, Գաղղ. Լեզու և մատենաբարգ. Տաճկ. Գերմաներէն. Պատմ. Զափարերութիւն (Chimie), Երգ, Գծագր. Մարմանամարզ:

Բնախօսութիւն (Physique), Տարրաբանութիւն (Chimie), Երգ, Գծագր. Մարմանամարզ:

Հ. Պատմ. — Նոյն վերինին հետ՝ միայն Բարոյականութեան տեղ գրուած Փիլսոփայութիւն:

Լ. Պատմ. — Հայերէն լեզու և Հանտորութիւն. Գաղղ. Տաճկ. Գերմաներէն, Խտալերէն, Պատմ. Զափարերութիւն, Բնախօսութիւն, Փիլսոփայութիւն, Տոմարակալութիւն:

Վ. Պատմ. 150ի կը հասնէին, 100ը գիշերօթիկ, մացածն ալ ցերեկեայ:

Աշակերտները Միջնակարգ տիպար վարժարան մ'էր անիկա ամբողջ կ. Պոլսոյ ազգային և օսմանի վարժարաններուն մէջ, իր ուսումնական ծրագրով, ներքին գեղեցիկ կարգաւորու-

թեամբ, նուազախումբով և մարզական խաղերով, ապրեկան թատերական փայլուն ներկայացումներով իրեն դիրքին արժանի համբաւ կը վայելէր։
Ահա հոտ էր, ինչպէս ակնարկեցինք, որ յատկապէս կը պատրաստուէր Մուշտ-Ռաֆայէլեան վարժարան եկող աշակերտութեան ընտրանին։
Սկիզբէն ի վեր, հակառակ տնտեսական գոռուար պայմաններուն, Միաբանութիւնս սահմանած էր Քաղկեդոնի վարժարանին մէջ կրթել տարուէ տարի 12 ձրիավարժներ։

Խումբ մը Քաղկեդոնի Միաբարեամ վարժարանին սամերէմ - 1895

այդ թիւը բարերախտարար երթալով կ'աճի և 1895ին արդէն Յօթ և յետոյ մինչեւ 40ի կը հասնի, որոնց ընտրութեան կարգադրութիւնը հետեւեալն էր, ըստ Միաբանութեանս Ընդհ. Ժողովի հաւանութեան, որոնց մեծ մասը Գրաշաղիներ։

Տրապիզոնի մեր դպրոցէն Տրապիզոնցիներ	4	հոգի
Պարտիզակի մեր դպրոցէն Պարտիզակցիներ	2	»
Նիկոմիդիայի մեր դպրոցէն Նիկոմիդացիներ	2	»
Մշոյ մեր Վարժարանէն Մշոցիներ.	3	»
Խրիմու մեր դպրոցէն ոռուսահայեր.	3	»
Բերայի մեր Վարժարանէն պոլսեցիներ	4	»
» » պոլսարնակ զաւառացիներ	2	»
Քաղկեդոնի մեր Վարժարանէն պոլսեցիներ	6	»
» » զաւառացիներ.	3	»

Նախկին Մահմաններուն յատուկ Հոգարարձուներու ժողով մը կար որ ըստ բարոր կամ չքաւոր աշակերտներ և զանոնք կը սահմանէր Մուշտ-Ռաֆայէլեանի մէջ բարձրագոյն կրթութիւն առնելու։ Այդ պաշտօնը յետոյ կատարած է տեղական մեծաւոր Հայրը՝ Քաղկեդոնեան ու Բերայեան վարժարաններու տեսուներուն հետ։

Քաղկեդոնեան վարժարանի վարիչներն եղած են՝ ի սկզբան Հ. Վարդան Շիշմանեան (1870-1873), յետոյ Հ. Մանուէլ Քաջունի՝ յատկապէս փափուկ շրջանի մը մէջ և արդիւնաւոր գործունէութեամբ (1873-1875). Իրեն կը յաջորդէ գործունեայ և պատկառելի դէմքը Հ. Արքահամ Ճարեանի նոյնպէս արդիւնաշատ և տասնամեայ երկար գործունէութեամբ (1878-1888)։ Իրմէ վերջ երկար տարիներ խղճամիտ սահմանած էր Քաղկեդոնի վարժարանին մէջ կրթել տարուէ տարի 12 ձրիավարժներ։

Քաղկեդոնի Միաբարեամ վրժ.ի Տեսչակամ և Ռատուցչակամ մարմինը 1895ին

Ա. Կարգ, ձախէն աջ. Tartalia (Հեփոր). Carichepoulo (Կաչնակ-Երգ). Հ. Անանիս Գոնսաքչեան՝ Ուս. Հ. Մելոպա Սահակեան Տեսուչ, Հ. Պօլոս Քաֆթան՝ Ուսմիպտա. Հ. Թագէոս Թովման՝ Ուս. Հայերէն-Քրակ. Sandos (Փրանս. գրկ.). Հ. Թագէոս Թովման՝ Ուս. Հայերէն-Քրակ. Baux Մարզ. Կոմիտաս Ուսկեան՝ Քրո-Հայ թրգ. Բ. Կարգ. Պր. Վենսան՝ Հակոբ. Ա. Ա. Հակոբ. Արշակ Միոսեան՝ Հակ-Ռուցիցիչ. Մելքոն Տիրացուեան՝ Նկարչ., Ա. Ա. Հակոբ. Արշակ Միոսեան՝ Հակ-Ռուցիցիչ. Collin թռւագիտ. Roux Փրնս.

աշխատութիւն կը թափէ Հ. Մելոպա Պահակեան (1889-1898), յետոյ Հ. Գաւիթ Նազարէթեան (1898-1900), կարճ շրջանի մը համար Հ. Արխտակէս վ. Քասպան-Միլեան (1900-1901), ապա Վ. Հ. Յովհաննէս վ. Թորոսեան (1901-1903), ապա Աթանաս Տիրոյեան, ապա Հ. Յակոբ Տիրոյեան յետոյ կրկին անգամ վ. Հ. Հ. Աթանաս Գասպանտիլեան, և հուսկ Հ. Թագէոս վ. Թովմանան, որուն վիճակ Պահակէս Գասպանտիլեան, կատարածին գեղեցիկ Վարժարանին։ Կուեցաւ ականատես ըլլալու ողբերգական կատարածին գեղեցիկ Վարժարանին։

Մտուղիւ ցաւալի է կարգալ տեղեկութիւնը զոր Հ. Թ. Վ. Թովմանան կու տայ Գերպ. Խգնատիոս կիւրեղեան Արքահօր 1915 Փետր. 15 գրութեամբ, նկարագրելով Վարժարանին զրաւումը պետական զինուորական իշխանութեան կողմէն՝ պատերազմին պատճառաւ, 1914 Հոկտ. 24ին, ուր Տեսչութեան և աշակերտութեան վտարումին դառն վշտին վրայ կ'աւելնայ անոր կոկծալի հրկիզումը 1915ի 21 Յունուարին։

Այդպէս ցանի մը ժամուան մէջ մոխիր կը դառնայ գրեթէ ամբողջապէս՝ հսկայ և հիանալի հաստատութիւնը որ 44 տարիներ անդադար ժիր մեղուներու փեթակի մը պէս հանդիսատես եղաւ հազարաւոր հայ տղոց դաստիարակութեան այնքան նուի-

բական գործին՝ որուն համար Միսիթարեան Միաբանութիւնը չխնայեց իր լաւագոյն ուժերը, որուն համար շռայլեց խնամք, զոհողութիւն բարոյական և զրամական։ Եղուկ, կարծես վերածին ազգին զոհաբերութեան հետ ինք ալ պէտք է զոհուէր, որ մեր սուզն աւելի մեծ և մեր վերցն աւելի խոր դառնար։

٦٣

ՄԽԻԹԱՐԱԳՐ. ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ ՏՐԱՊԻԶՈՆԻ ՄԷՋ

Տրապիզոն քաղաքը դպրոցական կրթութեան շնորհին կ'արժանանայ 1817ին՝ երբ Հ. Մինաս Բժշկեան հոն Միխթարեան վարժարան մը կը բանայ այդ թուականին և առ Գերա. Ողոնց Աբրահայր հաղորդածին համեմատ «Դպրատունն է ի ժամատան, և մանկունքն 60, զոր սկսաք նորոգ շինել ի հիմանց»։ Թէեւ իբրեւ արձագանգ կրթական մեծ բարիցին տեղույն հասարակութիւնը կը խոստովանի 1819ին գրութեամբ՝ թէ Հ. Մինաս շինեց «իւր ծախիւր զզպրատունն մեր քաղաքի, ծաղկեցոյց զուսումն, կրթելով զմանկունս ամենայն ըլիստոնէից», բայց նախանձը շուտով կը խափանէ փրկարար գործը, և Հ. Մինաս կը ստիպուի թողուլ ամէն ինչ և ցաւով հեռանալ։ 1846ին ելկորդ փորձ մը կը փորձէր Հ. Պետրոս Մինասեան անձնական ջանքերով վերականգնել կրթական գործը այնտեղ՝ 40ի չափ աշակերտներով։ Այս անգամ անձնուէր Միխթարեանին արդիւնքները ժողովրդեան երախտագիտութեան կ'արժանանան, վկայ անոնց 1846ի գրութիւնը առ Գերա. Գէորգ Հիւրիւլ՝ թէ Հ. Պետրոս,

«Մեծ հոգ, մեծ ջանք ունի ազգին տղայցը յառաջադիմութեանը վրայ, մանաւանդ երբ տեսաւ թէ մեր սա ամէն խեղճութիւնները մեր անուսումն մնալէն առաջ կու գայ կոր, առանց առեն կորսնցնելու ձեռնամուխ եղաւ ազգին բոլոր տղաքը իր հայրենի գոզը ժողվելու, ու մենք տկար ու անկարող ըլլալով՝ յարմարաւոր տեղ պատրաստելու, հիմակ ու հիմայ մէկ անզարդ ու անշուք տան մը մէջ, թէպէտեւ մեծ գժուարութեամբ՝ բայց կը ջանայ կոր զանոնք կրթելու ու դաստիարակելու, մինչեւ որ Զեր Վեհափառութենէն մէկ բարեկարգ զպրոց մ'ունենալու շնորհքը ըլլայ մեր անարժանութեանը... Գիտենք անշուշտ՝ որ այս դպրատան տեսուչ շնորհուած Յարգ. Վ. Հ. Պետրոս Մինասիանին անխոնջ աշխատութեամբ քիչ ատենի մէջ պիտոր տեսնենք մեզի մէկ բարեկարգ, ընտիր ու լուսաւոր ազգ մը եղած, ու ամէն զիտութեամբ զարդարուած ու լուսաւորուած» են.

Հոհողութեամբ ու պարտքով 1847ին կը բացուէր ըղձացուած նոր դպրոցն ալ չ. Պ. Մինսկեանի ճեռքով. աշակերտներն արդէն 100ի հասած էին, և երբ և օր ըստ օրէ կը յառաջադիմէր, ան կրկին խափանուեցաւ նախանձի պատճառաւ; Երկար եղան առակն:

Երկար եղան տարիներու ընթացքին ժողովրդեան զիմումներն ու աղաչանքը, վերջապէս երրորդ անգամ 1886ին գարձեալ Մխիթարեան միաբան մը՝ Հ. Մինաս Նուրիխան բարեհաճութեամբ Մարմարեան Գերպ.ի կը բանար Մխիթարեան բարձրա- գոյն նախակրթարան մը չորս դասարանով։ Դպրոցը կը գտնուէր քաղաքին կեղրոնը, օդաւէտ և զեղեցիկ դիրքով, օդասուն ամարանոցով մը թօց զիւզի մէջ։ Վարժարանին հետզհետէ զարաւուն և հայուն աշխատանք կատարուած է առանձին է։

Վարժարանին հետզհետէ զարգացումը հոն հրաւիրեց շատ մը տղաք նաեւ զաւառներէն, որով ունեցաւ ան նաեւ բնակարանի յաւելում ՅՈ զիշերօթիկներու համար, կէսը կիսաթոշակ, մասցած 15 ալ ձրիավարժ, որոնց ծախսը կը հոգար Մոռատեան գործակալութիւնը (իւրաքանչիւրին համար տարեկան 4-500 ֆրանք). Ասոնցմէ զատ դեռ 52 ձրիավարժներ ալ կային ցորեկօթիկներուն մէջ, ինչպէս կը ունենուի 1911ին: Աշակերտութեան թիւն 100էն 110ի բարձրացած էր սրդէն 1894

Տրապիզոնի Միհթարեան Վարժարամի գիշերօթիկ սամեր - Տարեըլք. 1911-1912

թուականին, երբ ընթացքը վեցամեայի կը վերածուէր։ Հուսկ վանքիս և վարժարան-ներու վրայ հսկող Ռւսութական ռողովին որոշումով կը վերածուէր զիմնազի (1910ին)։

Ահա ձբագիրը նախակրթաբանի վերջում սրբութական և պրարանք
(gymnase).

կը սկսեմ առաջ գործութիւն, գեղագրութիւն և փագործիւն (Եղար):

Բ. - Տարուան մէջ կ'աւելինայ ևաեւ աշխարհագույքը բառ:

Թուաբանութիւն, Աշխարհութեան պատմ. (Երկրաբանութիւն), և Պատմ. (Յունաց և մատենագր.):

զ. - կ'աւելինայ՝ բնական գործություններում և առաջարկություններում, չայերէն (քեր. աշխ. և գրաբար, Գրելու արուեստ-շարադր.) գաղղ.

Ե. - Բարոյալսունը և գաղտնական պատմ. (Հռոմ. հանդերձ մտնգր.). Մատենագրութիւն և համար. Տաճկ. (քիր. և շրջբ.).

իւալ. Տաղ-Դ (4). Թուաբանութիւն, Երկրաչափութիւն, Բնական պատմ. (Բուսաբանութիւն). առամբ. ազգային. Թուաբանութիւն, Երկրաչափութիւն, Բնական պատմ. (Բուսաբանութիւն).

Տիեզերագիտութիւն, Գծագրութիւն:

9. - Բարոյախօսութիւն, Հայերէն (աշխ. գրաքար և Գրազանութիւն), Գաղղ. Խտալ. Տաճկ. Պատմ. Զարդ.

(Միջին դար). Երկրաչափ. Գրահաշվութեան գործառք. Տուարակալութիւն, Վճարութիւն.

0. Հայութեանուի թէ «Ելքանաւարտ թէ ներըին և թէ արտացին աշակերտը որք

Այս կամացը է այս պատճենին չորրորդ տարւոյ վկայագիրն կը ստանան, կարող են

բարի վարուց և դր. շարունակելու իրենց ուսմունքն Մուլատ-Ռափայէլ Լիկէռնին

անցսրլ ի կուսարտել ու նախանձելի դիրք ունէր այս վարժարանը տեղական մէջ»: Ու որբան զարգացած ու նախանձելի դիրք ունէր այս վարժարանը տեղական

“*It is the same with you who buy and sell; you must not cheat one another, but you must deal fairly with one another.*”

ազգային բոլոր դպրոցներէն վեր՝ կարելի է տեսնել ժամանակին մամուլն ու արտաքին վկայութիւնները։ Դպրոցական ներքին կեանքը, արուած ուումնական – երաժշտական հանդէսները, թատերական անթերի յաջողութեամբ ներկայացումները, ընդարձակ նիւթ կը կազմեն՝ որուն վրայ դժբախտաբար չենք կրնար ծանրանալ։

Վարժարանին տեսուչներն եղած են՝ արդիւնաւոր Հ. Մինաս Նուրիխանէ յետոյ Հ. Յակոբ Տիրոյեան, Հ. Գէորգ Պայեան, Հ. Թագէոս Թումաճան, Հ. Ն. Տիրացուեան և հուսկ Հ. Ստեփան Սարեան որ իր գործակից Ուսումնապետ Հ. Կարապետ Տէր

Տրապեզումի Միսիթարեան Վարժարաբի գիշերօթիկ սաներ - Տարեցը, 1912-1913 կեղր. Հ. Առելիան Առելիան, առելիան, առելիան, առելիան

Յաւարտ կ. Պոլսոյ և Տրապիզոնի մեր վարժարաններու մասին այս մեր ակնարկին, աւելորդ՝ չ'ըլլար մէջ թերել համառօտ վկայութիւնը «Bessarione» թերթին (տպ. Հռոմ. 1898ի Յուլիս - Դեկտ. թուին մէջ, էջ 425-428). «Վենետիկոյ Միկարեանները երկու սքանչելի վարժարաններ ունին, մէկը Բերայի մէջ, և միւսը Քաղկեդոնի (Քատուքէօյ): Երկու վարժարանները կը յաճախեն 500 աշակերտներ, որոնք կը սորվին գիտութիւններն և լեզուները, մէջն ըլլալով նաեւ իտալերէնը։ Այն աշակերտները որ յիշեալ վարժարաններու վկայականը կը ստանան կրնան մտնել

1. ԱՐԵՐ այս երեք թանկազին նահատակ Հայրեռու մասին տե՛ս սրտառուչ զրութիւնը ողբ. Հ. Արագիւ Պատկերաց 9, ակադեմիան տակ «Յաշական Ապրիլ 11ի» ժեղ» (տպ. Կ. Պոլիս 1910, էջ 124-127):

իտալական համալսարանները և վեհնետկոյ Գեղարվուեստից Վարժարանը՝ առանց քննութեան, յետ իրենց ուսումները լրացնելու (կ'ենթաղրուի՝ յետ լրացնելու Մուրաս-Ռապիկ. վրժընի լիկէոնական ընթացքը):... Տրապիզոնի մէջ ալ վեհնետկոյ Մխիթարեանները մեծապէս ծաղկեալ Վարժարան մը ունին, ուր կը յաճախեն 300ի չափաշակերտ»:

f.

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆՆԵՐ ՌՈՒՍԻՈՅ ՄԷԶ

ԽԱՐԱՍՈՒ ԲԱԶԱՐ Հ. Մինաս թժշկեան 1821 երբ ակամայ կը թողուր Տրապիզոնի վարժարանը, կ'երթար խարասու ծաղկեցնելու կրթական գործը, սկսելով մանուկներուն աւանդել ուսման տարերքը ժամատան հանդիսարանի սրահին ծը, մէջ 1825ին 60, իսկ տարի մը վերջ 80ի հասած էր աշակերտութեան թիւը: Ուսման հետ իրեւ աշակերտութեան և ժողովրդեան համար կրթական ազդակ՝ Հ. Մինաս հետ կայացումներ ալ կու տար «մեծ ուրախութիւն և զարմանք պատմատերական ներկայացումներ»: Դպրոցին ուսումնական ծրագիրը նախակրթարանէ շատ վերճառելով ժողովրդեան»: Դպրոցին ուսումնական ծրագիրը նախակրթարանէ շատ վերճառելով ժողովրդեան»: Դպրոցին ուսումնական ծրագիրը նախակրթարանէ շատ վերճառելով ժողովրդեան»:

ԱԽԱՑԻԱ 1831ին արդիւնաշատ Հ. Եփրեմ Սեթեան մեծ զոհողութեամբ կը յա-
ջողի տեղւոյն Մխիթարեան վանատան մէջ դպրոց մը բանալ շուրջ 60
աշակերտներով։ Յաւալի է ըսել սակայն որ հազիւ 13 տարուան կեանց կ'ունենայ-
նակերտներով։ Յաւալի է ըսել սակայն որուն համար մինչեւ իսկ կրթարան - լսարա-
այդ յառաջադէմ հաստատութիւնը՝ որուն համար մինչեւ իսկ կրթարան - լսարա-
այդ յառաջադէմ հաստատութիւնը՝ Հ. Եփրեմ վաղահաս կը մեռնի՝ առանց իր
նական ծրագիր կը պատրաստուէր։ Հ. Եփրեմ վաղահաս կը մեռնի՝ առանց իր
նական ծրագիր կը պատրաստուէր։

Սիմֆերոպոլի Մխիթարեան վարժարաբեն աշակերտութիւնը
(Կեդրոնը նստած) Հ. Անտոնիոս Պէտանեան, (աչ կողմից) Հ. Դիոնեսիոս Գաղաքառոսեան

— Հարկ է ըսել անցողակի որ, թէեւ Թիֆլիսի մէջ Մխիթարեանք սեփական դպրոց չեն ունեցած, սակայն միշտ հոն առաքելութեան մէջ եղող մեր Հայրերը՝ սկսեալ 1845էն մինչեւ Համայնավար յեղափոխութիւնը՝ աշխատած են նաեւ ազգային կրթական գործին ուղղակի և անուղղակի կերպով:

ՔԵՍԱԳԹԱՐԼՈՒ Արդէն 1838ին Հ. Ե. Սեթեանի օրով և նախաձեռնութեամբ ծրագրուած էր կըթական գործին հիմերը դնել, իր մահը սակայն խափանեց: Երկար ատեն վերջ, 1880ին է որ Հ. Ներսէս Զնտոյեանի ջանքերով կը բացուի նախակըթարան մը, որ դժբախտաբար հազիւ Յ-4 տարի կը տեսէ.

8

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ ՊԱՐՏԻԶԱԿԻ ՄԵԶ

1883ին կը սկսի հոտ՝ Միսիթարեան դպրոցը եռանդուն ջանքերովը Հ. Ներսէս յնսոյեանի։ Ի սկզբան 120 էր աշակերտութեան թիւը, որոնց կէսը աղջիկներ էին՝ Անարատ թղութեան բոյրերու հսկողութեան տակ։ 1889-91 թուականներուն մանչերուն յատուկ վայելուչ դպրոց մը շինուեցաւ՝ զրամական մեծ զոհողութեամբ. և այսպէս աշակերտութեան թիւն ալ աճեցաւ մինչեւ 140 և աւելի։ Իբրև օժանդակ՝ բաց ի մեր երկու կամ երեք Հայրերէն՝ կային 4 արտաքին ուսուցիչներ ալ։ Բայտ Հ. Ա. Գագէզեանի տեղեկատութեան՝ 1913ին Աղջիկներու Միսիթարեան

վարժարանը 83 սան ունէր 4-5 դասարանով՝ չորս մայրապետ դաստիարակներով։
իսկ Մամերուներ՝ 64 աշակերտ, 5 դասարանով։

Եռանդուն և գործունեայ Հ. Ներսէս Զնտոյեանէն վերջ՝ կրթական գործը շարունակեցին Պարտիզակի մէջ Հ. Պօղոս Գաֆթան, Հ. Մերոբէ Ապտուլահ, Հ. Եղուարդ Վ. Սիրունեան, յետոյ Հ. Թէոդոր Վ. Սիրունեան, և հուսկ նորէն Հ. Ե. Սիրունեան, օգնական ունենալով Հ. Եսայի Տայեցին մինչեւ մեծ աղէտը (1909-1915):

Φ.

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ ՆԻԿՈՍԻԴԻՈՅ ՄԷՋ

Հ. ՎՐԹԱՑՄԱՆ ՊԱԼԵԱԹ և ՆԻԿՈՄԻՔԻՆԻ ՄԻԱՅԹԱՐԵԱՄ ԴԱՎՐՈՂԻ ՍԱՄԵՐԸ - 1893

Հ. Աւետիք Գաղէզեան և Նիկոմիդիոյ Միսիթարեան գլուցի սաներ - 1910

Հանդէպ Միմիթարեան Ուխտին։ Այդ բարիքին մէջ անշուշտ մեծ և խօսուն են մասաւանդ Պարտիզակէն ուխտիս հասած արդիւնաւոր միաբանները, ինչպէս Գեր. Յովհ. Վ. Թորոսսեան, Հ. Վարդան Վ. Հացունի, Հ. Եսայի Տայեցի, Հ. Արաէն Ղազիկեան, Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեան եւն։

ΦU.

ՄԽԻԹ. ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ Ի ՍԱԻՈՒՐԱ-ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

1885ին սեփական վարժարան կը բացուէր այդտեղ Հ. Արագիոն Պարոնեանի ձեռքով։ Նախաինամական գործ մ'էր՝ հայութեան համար զրեթէ դատապարտուած այդ գաղութին մէջ հայ ծէսն ու լեզուն մշակել, սերունդն հայ կրթել։ Աշակերտու-թեան թիւը 30ի կը հասնէր մինչեւ 1900ի շրջանու։

Կոյլ նախանձն և ատելութիւնը սակայն չհանդուրժեցին եղած բարիքին, ու եղբայրասպան սուրին տակ նահատակ ինկաւ սրբառուն Հ. Արապիոն։ Աւելից՝ սպառու Ուստի սիրտ չըրաւ հիմականօրէն վերսկսելու այնտեղ կրթական գործը։

ΦΕΛ

ՄԽԻԹ. ԴՊՐՈՑՆԵՐ ՄՇՈՅ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅ ԳԻՒՂԵՐՈՒՆ ՄԷԶ
Ապահովագրության մասին օրենքը 1990 թ.

Այս օրէն որ - 1892 - Հ. Ներսէս Ջնտոյեան Տարօնի և Վասպուրականի Հ. Կաթողիկէ ժողովրդեան թեմական եպիսկոպոս Կարգուեցաւ, Մշոյ համար կրօնական - ազգային կեանքի մեծ զարթօնքը կը սկսէր, քանի որ նորընտիր Մխիթարեանը իրեն

օժանդակ ունէր իր Միաբանութիւնը առացելական և կրթական գործին։ Ատոր համար է որ մենք այդ թուականէն սկսեալ ականատես կ'ըլլանք ոչ թէ մէկ այլ խումբ մը վարժարաններու որոնք կը բացուին՝ Մշյ և անոր արձակայ հայ կաթողիկէ գիւղեվարժարաններու որոնք կը բացուին՝ Մշյ և անոր արձակայ հայ կաթողիկէ գիւղեվարժարաններու մէջ, ինչպէս են Նորչէն, Ասինէ և Ռդունք։ և որովհետեւ այդ Վարժարանները ըստն մէջ, միայն Ուկուսիս Հայրերուն օժանդակութենէն և նազաստէն, այլ նաեւ կ'օգտուին ոչ միայն Ուկուսիս Հայրերուն օժանդակութենէն և նազաստէն, այլ նաեւ թեթեւ մասամբ Մուլատեան կտակէն, անոր համար իրաւամբ ալ կոչուեցան Միհրար - Մուլատեան գպրոցներ։

ՄՈՒՇ Բուն քաղաքի դպրոցը ուներ 200 աշակերտ (1912-1913/ն), բաժնուած էր մասնավոր և հայասպատրաստական ընթացքին կը հետեւէին 67 տղայ.

7 դասարաններու. Յունիսի 1-ին առաջին դասընթացական բարձր ծրագիր
իսկ մնացեալներն ալ 6 դասարաններու՝ որոնք ունէին ուսումնական բարձր ծրագիր
մը: Բաւ է նշանակել Զ. դասարանի ուսումները, որոնք՝ ըստ վերջին տեղակազրին՝ են,
Քրիստոնեական վարդապետուրիւն - Հայերեն լեզու - Մատենագրուրիւն - Թուրք. լեզու,
Ջրանես լեզու, Թուրքանուրիւն, Աշխարհագրուրիւն, Գիտուրիւնք (Բնական), Վարչական
կառուցանուրիւն, Ըստիանուրիւն, Սումարակաղուրիւն, Գծագրուրիւն և Գիր:
Կառուցանուրիւն, Ըստիանուր պատուրիւն, Տումարակաղուրիւն, Գծագրուրիւն. Գա-

Օւնէր կրկին վարժարաններ, մէկը մանչէրուն և միւսը աղջկանց:

**Մանել տղոց Վարժարանն ուսէր, յօ աշխարհու, բայց առաջինը, և
առաստական և 2 կարգ աւ վերագոյն, 5 ուսուցիչներով:**

Հակողութեան տակ՝ ունէր 60 աշակըր, բայց այս այլ պահին կազմութեան և 2 վերին կարգ։

Նախապատրաստական և բարեկալին կը գտնենք հետեւեալ անունները որոնք կ'աջակցի Պատերազմի նախօրեակին կը պատարին ուսուցիչ նորէնի դպրոցին. Տէ

Մեսրոպ Ուղունեան մոլորեան և Քայլուրիկ Մարիանէ Զաքարեան (1912-13ին). Կան Առաջին, Արամ Քայլուրիկ և իրեն օժանդակ Վահան Աբրահամեան:

Արքոյին, ու Ստեփան Վլադիմիր Գրիգորի օրուական հապէս՝ Զուհարեան

ԱՌԻՆՉ Այս գիւղի դպրոցն ունէր 40 աշակերտներ, 1 նախապատրաստական և 3 վերին կարգեր, երեք արտաքին ուսուցիչներով՝ Փիլիպպոս Շեխիկեան, Արշակը Կարապետեան և Պ. Վ. Գ. Գ. (1913ին). Նախապէս՝ Պետրոս Մանասեան՝ նախկին Սահմանականի:

ԱՆՈՒՆՔ Գիւղիս դպրոցն ունէր երկու բաժիններ, մանչերու և աղջիկներու։ Մանչերու բաժինն ունէր 40 աշակերտ՝ չորս դասարանով, 2 նախապատրաստական և երկու վերին։ իսկ աղջիկներունը 20 աշակերտներով՝ երկու նախապատրաստական դասարան, երկու արտաքին ուսուցիչներով՝ Առաքել Պօյաճեան և Մովսէս Սուքիասեան (1912-13ին). նախապէս՝ Գասպար Միլէթպաշեան։

Աւարտելէ առաջ ակնարկը Մշոյ վարժարաններուն՝ կ'արժէ մէջ բերել քանի մը տող 1906ի խմբական մէկ նամակէն՝ զոր յիշեալ թուականին Մշոյ վարժապետները կ'ուղղեն Ուխտիս Ընդհ. Արքահօր՝ Գեղակ. Խնատիս Արքեպաս. Կիւրեղանի. «Տարօնոյ Հայ ծողովորդը, որու զաւակներն ըլլալու պատիւն ունինք ամենքին աշ, տարիներէ ի վեր վայերած և Զեր հայրական վեհ սրտին գորովն, բարոյական ու եփական աչակցուրիներն ու երախտապարտ և Զեզ. Առանց Մ. Միկրարեան (Մուրատ-Միհր.) վարժարանի, մտաւորական կեանքը դոյուրիւն չպիտի ունենար զաւասիս մէջ: Տեղոյս եփական արդէն ոգեսպառ Հայ ծողովորդը մտաւորական անել վիհի մը մէջ սիսի բաղուէր, եթէ Զեր բարեւորուրինը գրուրեան ակնարկ մը լուսդիր դեսի Տարօնոյ ծողովորդը և լը հիմներ Մշոյ մէջ արդի վարժարանը - տաձար բարու և ջակ զիսուրեան»:

Φφ.

ԽԱՐԲԵՐԴԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Մինչ կը ծաղկէին Պոլսոյ և գաւառներու մեր Միսիթարեան վարժարանները, 1912ին թախանձագին դիմումներ կը հասնէին Խարբերդէն՝ Նահատակ Գերպ. Խարա-յէլեանի և իր ժողովրդեան կողմէն՝ հոն եւս Միսիթ. վարժարան բանալու։ Միսիթ. Ուխտս կը հաւանէր, հրահանգ տալով Հ. Թաղէսոս վ. Թումաճանի՝ Խարբերդի մէջ կազմակերպելու նոր ձեռնարկը։ 1912ի Սեպտեմբերի վերջերն էր, Հ. Թաղէսոս վ. Դպրոցը կը բանար իրը բարձր Նախակրթարան և արդէն արձանագրուած էին հոն շուրջ 200 ցերեկօթիկ աշակերտներ։

կը խոստովանինք որ նաև այս մէջ:

Երեսն ամէն ինչ մահացաւ, անկից խնայուեցաւ զո՞ղովոթին և թանկագին կեանք մը: ՄԱԼԱԹԻԱՅԷՆ զատ, մեր Միլիթ. Հայրերն աշխատած են գաւառի ուրիշ կեղոն-ներու մէջ, ինչպէս Պիլէծիթ, և յատկապէս ԿՈՒՏԻՆԱ, ուր Հ. Խորէն Սինանեան՝ ժողովրդիան թախանձանքին վրայ և թոյլտուութեամբ Ուստիս Վարչութեան՝ կը լծուէր կրթական զործին թաղական Վարժարանին՝ զոր խանդավառ ժողովուրդը փոր-ձած էր յանուն Միլիթարեանց զրել տալ Պետութեան քով:

፩፭

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ՄԵՐՏԻՆԻ

1911ին Նահատակ իգնատիոս Եպս. Մալոյեան իրեն վիճակուած նոր թեմը դառնալուն՝ թախանձանօք հետն առաւ տարաւ Ուխտիս երիտասարդ և կարող անձերէն մին՝ Հ. Պողոս Գասպարեան որ շուտով կազմակերպեց դպրոց մը և ըստ վանքիս Ուսումնական ժողովի հրահանգին՝ կիրարկել սկսաւ Մշոյ վարժարանին ծրագիրը։ Տարուէ տարի առաջ եկած արդիւնքներն և ապագայի գեղեցիկ յոյսերը չըացան մեծ աղէտով՝ որուն զոհ գնաց նաեւ Հ. Պ. Գասպարեան, բնիկ Մերտինցի։

đb - đg

ՄԻՒԻԹ-ԱՐԵԱՆ ՈՐԲԱԽՆԱՄ ԶԵՇՆԱՐԿՆԵՐ

ՊՈՆՏՈՍ - ԿՈՎԿԱՍ ԵՒ ՔԱՂԿԵԴՈՆ - ՖԻԵՍՍՈՅ - ՄԻԼԱՆ

1916 Ապրիլի 5ին Ռուսական Տրապիզոն կը մտնէր։ Ապր. 18ին հոն կը փութար Պաթումէն Հ. Տիմոֆէոս վ. Տէր Կիւլեան։ Բաց ի անոր կատարած ազգանուէր նախախնամական մեծ գործունէութենէն՝ իրրեւ լիազօր թեմական գործերու և կալուածներու՝ և զայթականական գործերու, որոնք անզնահատելի են, պէտք է նշանակենք անոր որբախնամ-դպրոցական արդիւնաւոր ձեռնարկը։

Օրէ օր կը զարգանար բարեկարգ Հաստատովթիւնը աւելի քամ 70 որբերով, երբ Յունական պարտութենէն վերջ 1922ին հարկ տեսնուեցաւ կ. Պոլիսը թողուչ իտալ. Նախարարութեան մարդասէր հաճութեամբ՝ Տեսչութիւն և որբեր փոխազրուեցան իտալիա՝ Ֆիեսոռյ գիւղը՝ Միարանութեանս յատուկ ամարանոցին մէջ, և հոս ալ վայելեցին յաջորդ Ա. Պատին հայրական խնամքն և նպաստները (20,000):

Որբերուն լաւագոյն ապագայ մը հոգալու դիտաւորութեամբ՝ Միաբանութիւնս իր զոհողութեամբ և Մուսաովինիի կառավարութեան նպաստներով՝ Որբանոցը փոխադրեց Միւլան, և բաց ի ներքին կրթութենէն և ազգային լեզուի և պատմ. և այլ գասերէն,

Հ. Գ. Ղազարեամ, Հ. Յ. Աստուր, Հ. Խ. Սիման, Հ. Յ. Տիրոյեամ, Հ. Ե. Ապրոյ, Հ. Բ. Շամամանեամ
զանոնք զետեղեց օգտակար արուեստներու և արհեստներու Վարժարաններ և արհեստանոցներ, մաս մ'ալ փոխադրելով՝ Մ. Ռաֆի. վարժարան բարձրագոյն ուսման:
Սոյն գործին մէջ մեր վաստակաւոր Հայրերն եղան՝ Հ. Յակոբ Վ. և իրեն օժանդակ՝ Հ. Բենիկ Վ. Հ. Եփրեմ, Հ. Խորէն և Հ. Գարեգին Վ. Կ. Պոլսոյ մէջ;
Որբերու այդ Ա. Խումբէն վերջ 50 տակ մը որբեր ալ Յունաստանէն եկան. ասոնք ալ ի սկզբան ինամուեցան Ֆիխսոյի մէջ Ցեսչութեան տակ Հ. Վրթանէս Վ. Խանն և Հ. Գր. Վ. Սարգսեանի ապա. զրկուեցան Միլան նախկին Խումբին միանալու. Որբախնամ - կրթական գործը և մեր Համալսարանական սաներու հսկողութիւնը շարունակեցին Հ. Վ. Խանլէկեան, Հ. Յակոբոս Վ. Բոսպրոյգեան և հուսկ Հ. Գարեգին Լազարեան: Հոն գործեցին նաեւ Հ. Ա. Երեմեան, Հ. Թ. Թոռմանան, Հ. Յ. Ճեանի, Յովհաննէս են: 1933 թուականին երբ արդէն ձեւացած էին որբերը և պատրաստ կեանքին մէջ նետուելու և յաջողելու համեմատ իրենց առած խնամքին, կրթութեան և արուեստին՝ փակուեցաւ Միլանու Միլիթ. վարժարանը:

Ամփոփեց Հ. Եղիս. Փէջուկնան

ՄՈՒՐԱՏ - ՌԱՓՈՅԵԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ - ԿԵՍԱՆՔԸ - ՆԿԱՐԱԳԽԵՐԸ

ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ

Վենետիկ՝ հոչակաւոր ուխտավայր գեղեցկութեան իր բնական ու գեղարուեստական զգլիսիչ հմայքով՝ յատուկ աղերսով մը կապուած է Հայութեան՝ իր լճակին ծոցը հանգչող Ա. Ղազարու շնորհիւ, որու կեանքին ու գաղափարականին արտացոլացումն է քաղքին մէջ իր Մ.-Ռ. Վարժարանը: Միենոյն վենետիկեան գեղեցիկ մթնոլորտին տակ զետեղած է Նախախնամութիւնը թէ հայ վերածնունդի որբանը, փոքրիկ բայց գաղափարի պէս մեծ, ընդարձակ ու անմեռ, և թէ այդ լուսաւորութիւնը փոքրիկ բայց գաղափարի պէս մեծ, ընդարձակ ու անմեռ, և թէ այդ լուսաւորութիւնը հեռուները տանող, դէպ ի ազգային շրջանակները սփոռող իր աշխարհիկ գործօն մարմինը՝ Վարժարանը, ուր զանազան վայրերէ կը խմբուիներ՝ կալկաթայէն, մինը՝ Վարժարանը, ուր զանազան վայրերէ կը խմբուիներ՝ կալկաթայէն, փոքր Ասիայէն, կովկասէն, Պոլսէն. հայ՝ ամէնքը, բայց սահմաններով սահունապէս անջատուած, կու գան, կը միանան հոս մտաւոր ու բարոյական սնունդի միութեամբ թրծուելու: Ու Վարժարանը՝ հայրենի տուն մը կը դառնայ ստուգապէս, ուր դասթրծուելու: Ու Վարժարանը՝ հայրենի տուն մը կը դառնայ ստուգապէս, ուր դասթրծուելու: Հայրենի գորգութեամբ Հ. Գանիէլ Վ. Ստեփանեանի, Հ. Եսայի Վ. Տայեցւոց և Հ. Գր. Վ. Սարգսեանի ապա. զրկուեցան Միլան նախկին Խումբին միանալու: Որբախնամ - կրթական գործը և մեր Համալսարանական սաներու հսկողութիւնը շարունակեցին Հ. Վ. Խանլէկեան, Հ. Յակոբոս Վ. Բոսպրոյգեան և հուսկ Հ. Գարեգին լուրջ աւանդումով:

Վենետիկ իր անսովոր գեղով, լոյսի ու երգի խաղերով և ներդաշնակութեամբ Միլիթարեան Սաներու նկարագրին ու հոգեբանութեան կազմին մէջ կատարած է շատ կարեւոր գեր մը: Վենետիկոյ միջավայրը անտեսել անկարելի է՝ երբ կը խօսուի շատ կարեւոր գեր մը: Վենետիկոյ միջավայրը անտեսել անկարելի է՝ երբ կը խօսուի շատ բանաստեղծ մտքերու, թերզեանի, Հերիմեանի, Վարուժանի և Վարժարանէն ելած բանաստեղծ մտքերու, թերզեանի, Հերիմեանի, Վարուժանի և ուրիշներու վրայ, որոնց երեւակայութիւնը ազդուած է մեծապէս անոր կենդանի ու զանազանեալ գոյներէն, գեղեցիկ արշալոյսներէն ու երկնային վերջալոյսներէն, անոր պալատներուն քանդակազարդ շքեղութենէն և իր լճակին հանդարտ ու կակուղ վէտէտումներէն:

Միջավայրի գեղեցկութեան հետ՝ որ կը խօսի հայ պատանիներու սրտերուն, այն պալատն ալ՝ ուր կը բնակին անոնք, կը ներշնչէ շարունակ վեհութեան ու ազնուութեան զգացումներ իր ճարտարապետական հրաշալի գծերով:

Ռափայէլեան Վարժարանը կը բացուէր նախ 1836, սեպտ. 11-ին, մեծ ջրանցքին զիւթիչ երկայնքին վրայ՝ շողշողուն Բեզարոյ պալատին (Palazzo Pesaro)